

Словенска терминологија данас

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 28

SLAVONIC TERMINOLOGY TODAY

Accepted at the 5th meeting of the Department of Language and Literature
of 30th May, 2017, on the basis of reviews presented by *Predrag Piper*
and *Rajna Dragičević*

Editors

PREDRAG PIPER, full member of the Academy
Dr VLADAN JOVANOVIĆ

BELGRADE
2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 28

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 30. маја 2017. године, на основу реферата
академика *Предрага Пипера* и проф. др *Рајне Драгићевић*

Уредници

академик ПРЕДРАГ ПИПЕР

др ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ

БЕОГРАД

2017

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија
Милорадовић, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић,
проф. др Викторија Людвигівна Иващенко, проф. др Сергей Викторович
Гринев-Гриневиц, др Сергей Дмитриевич Шелов, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska,
к. ф. н. Вячеслав Константинович Щербин, др Марина Спасојевић и
др Владан Јовановић

Рецензенти појединачних радова

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Гордана Јовановић,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Људмила Поповић, проф. др Срето Танасић,
dr Peter Weiss, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska, проф. др Рајна Драгићевић,
проф. др Душко Витас, проф. др Сергей Викторович Гринев-Гриневиц,
проф. др Софија Милорадовић, проф. др Александар Милановић, др Марта
Бјелетић, др Снежана Петровић, др Викторија Людвигівна Иващенко,
доц. др Исидора Бјелаковић, к.ф.н. Вячеслав Константинович Щербин,
др Владан Јовановић

Лектор и коректор радова на српском језику
Марија Селаковић

Коректура резимеа на енглеском језику
Clare McGinn Zubac

Превод и коректура резимеа на руском језику
Свејлана Гољак, Эльвира Анатольевна Сорокина

Коректура радова на руском језику
Эльвира Анатольевна Сорокина

Припрема за штампу
Милан Тасић

Тираж 400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

САДРЖАЈ

Уводно слово 9

I. ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ ТЕРМИНОЛОШКИХ И ТЕРМИНОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА. ПРАВЦИ У ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Викторія Людвігівна Іващенко: Слов'янське термінознавство:
проблематика й перспективи розвитку 15

Эльвира Анатольевна Сорокина: Формирование теории
языка для специальных целей (ЯСЦ) 29

Сергей Викторович Гринев-Гриневич: Антропологистика
как современное развитие терминоведения 41

Кацярына Пятроўна Любецкая: Спецыяльная лексіка
беларускай мовы як аб'ект даследавання беларускіх
лінгвістаў у канцы ХХ – пачатку ХХІ стст. 51

Marta Małachowicz: Prace dyplomowe z dziedziny terminologii
i terminografii powstałe w instytucie komunikacji
specjalistycznej i interkulturowej uniwersytetu
warszawskiego w latach 2010–2015 61

II. ТЕРМИНОЛОГИЈА И РЕЧНИЦИ

Сергей Дмитриевич Шелов: Универсальный терминологический
словарь: новый тип терминологических словарей 71

Юрий Николаевич Марчук: Проблемы многоязычной
терминографии 85

Марија С. Ђинђић: Обрада лингвистичких и
граматичких термина у двојезичном описном
речнику (на примеру Новог турско-српског речника /
Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük) 91

Данко Шипка: Двојезична терминологија исламских термина	101
Рада Стијовић, Олга Сабо, Ранка Станковић: Речник САНУ као база термилошких речника (на примеру Речника кулинарства)	109
Володимир Володимирович Дубичинський: Терминографичні праці харківських лексикографів	125
Вячеслав Константинович Щербин: Отраслевая лексикография Беларуси	135

III. ГРАМАТИЧКА И ЛИНГВИСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Јованка Радић: О логичким основама српских лингвистичких термина на <i>-ица</i> и <i>-ина</i>	149
Милош М. Ковачевић: О термину субјекат у србистици	173
Вељко Ж. Брборић: Српска правописна терминологија данас – у науци и настави	187
Драго Тешановић: Централни и периферни суфикси у српској дериватологији	197
Сања Ж. Ђуровић: Основни појмови морфематике српског језика	213
Марина Љ. Спасојевић: Појмовно-термилошки апарат при проучавању глаголског вида и сродних појава у србистици у светлу аспектолошких приступа	229
Наташа С. Вуловић: Употреба основних фразеолошких термина у српској (и словенској) лингвистици	243
Владан З. Јовановић: Српска терминологија у <i>Речнику словенске лингвистичке терминологије</i> из угла савременог стања српске лингвистике	253
Milan Harvalík: Slovánská onomastická terminologie v mezinárodním kontextu	267
Iveta Valentová: Slovenská onomastická terminológia	277

IV. СТАНДАРДИЗАЦИЈА ТЕРМИНА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. ТЕРМИНИ И КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКА НОРМА

Виктор Д. Савић: Српски називи документа у средњем веку – према самим документима (1189–1346)	291
Исидора Г. Бјелаковић: Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и астрономија)	305
Александар М. Милановић: Развој српске термилошке мисли у 19. веку: допринос Лазе Костића	317

Марина С. Јањић: Школска терминологија у дијахронијској перспективи	331
Ewa Wolnicz-Pawłowska: Problemy terminologiczne w działalności UNGEGN	343
Tanja Fajfar: Jezikovnokulturna ustreznost kot terminološko načelo	351
Mojca Žagar Karer: Terminološko svetovanje: izkušnje in perspektive	361
Lana Hudeček: Anglizmi u hrvatskome nazivlju	371
Milica Mihaljević: Terminologija kao deskriptivna ili preskriptivna znanost – stanje u Hrvatskoj	383

V. ТЕРМИН И ЛЕКСИЧКИ СИСТЕМ

Милорад П. Дешић: Специјална лексика и полисемија	407
Рајна М. Драгићевић: Детерминологизација као процес општег лексичког фонда	417
Mariusz Górnicz: Czy naukowcy z krajów słowiańskich lubią terminy metafory?	425

VI. ФУНКЦИОНАЛНА РАСЛОЈЕНОСТ ТЕРМИНОЛОШКОГ ИЗРАЗА – НАУЧНА, ПРОФЕСИОНАЛНА (СТРУЧНА) ТЕРМИНОЛОГИЈА И СПЕЦИЈАЛНА ЛЕКСИКА ДУХОВНЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ НАРОДНИХ ГОВОРА

Ружица С. Левушкина: Лексеме из општег лексичког фонда као термини у сфери православне духовности	439
Альбіна Анатоліївна Ковтун: Способи непрямой номінації релігійних понять в українській мові	451
Ђорђе Р. Оташевић: Рад на српској слободнотидарској терминологији	461
Гордана Р. Штасни: Термини у домену нанотехнологије	469
Оксана Чмелікова-Газдошова: Субстантивовані прикметники в українській і чеській юридичній термінології	481
Бојана С. Милосављевић: Филозофска лексика у речнику и у говору	493
Милан С. Ајдановић: Грецизми у српском географском терминосистему	509
Валентина Федоровна Новодранова: Когнитивное моделирование терминосистемы предметной области знания	521
Ольга Михайловна Рылкина: Способы терминообразования русских нозологических терминов (на материале русскоязычной терминологии детской кардиологии)	529

Тамара Валентиновна Рожкова: Статус и типологизация глагола в медицинской терминологии	537
Елена Викторовна Рыжкина: О некоторых динамических процессах в современной русской терминологии	549
Маргарита Николаевна Лазарева: О соотношении интернационального и национального в научных названиях растений (на материале русского языка)	557
Оксана Вікторівна Нарушевич-Васильсва: Семантико-тематична та категорійно-поняттєва організація української термінології харчової промисловості	567
Драгана И. Радовановић: Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника	577
Неђо Г. Јошић: Народни називи воћака код Срба и критеријуми њиховог раслојавања	587
Мирјана С. Петровић-Савић: Из географске терминологије Јадра	599
Ивана В. Лазић-Коњик: Лексика традиционалне културе према тематским пољима	613
Софија Ј. Мићић-Кандијаш: Лексиколошки и лексикографски аспекти превођења енглеских медицинских израза на српски	625

VII. ЕЛЕКТРОНСКЕ ТЕРМИНОЛОШКЕ БАЗЕ ПОДАТАКА И ЊИХОВА ПРИМЕНА У ТЕРМИНОЛОГИЈИ, ТЕРМИНОГРАФИЈИ И ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. ТЕРМИНОЛОШКИ САЈТОВИ И ПОРТАЛИ

Александр Васильевич Зубов: Способы автоматического извлечения терминов из текста	639
Paweł Kowalski, Zofia Rudnik-Karwatowa: Wykorzystanie terminologii w systemie informacyjno-wyszukiwawczym językoznawstwa sławistycznego iSybisław	643
Maja Bratanić, Ana Ostroški Anić, Siniša Runjaić: Od baze do portala – razvoj nacionalne terminološke infrastrukture	657
Jana Levická: Počiatky slovenskej terminologickej databázy a jej súčasnosť a budúcnosť	667
Максим Олегович Вакуленко: Віртуальна українсько-російсько-англійська термінографічна лабораторія з фізики: сучасні лінгвістичні технології у фаховій мові	679

УВОДНО СЛОВО

Зборник пред нама настао је из реферата изложених на Међународном научном симпозијуму *Словенска терминологија данас*, који се одржао 11–13. маја 2016. године у Београду, у организацији Српске академије наука и уметности (Одељења језика и књижевности), Института за српски језик САНУ, Академије наука и умјетности Републике Српске (Одјељења књижевности и умјетности) и Матице српске. У Организационом одбору скупа били су: Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија Милорадовић, проф. др Мато Пижурица, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић, др Викторија Људвиговна Ивашченко, к. ф. н. Вјачеслав Константинович Шчербин и др Владан Јовановић. Секретари Организационог одбора били су др Марина Спасојевић и др Мирјана Петровић-Савић, а научни секретари: Весна Ђорђевић и Бојана Томић. Будући да је један од основних циљева с којим је основано Друштво српске словесности био рад на стварању српске научне терминологије, одржавање Симпозијума у оквиру програма обележавања 175 година од оснивања Друштва, данас Српске академије наука и уметности, била је прилика изнова се подсетити овог важног догађаја.

На Међународном научном симпозијуму *Словенска терминологија данас* изложено је 63 реферата, а учесници су били из 11 земаља: Србије, Републике Српске (Босна и Херцеговина), Хрватске, Словеније, Пољске, Чешке, Словачке, Русије, Белорусије, Украјине и Сједињених Америчких Држава.

Првог дана, пре него што је Симпозијум званично био отворен, одржан је састанак чланова Терминолошке комисије при Међународном комитету слависта, по унапред припремљеном програму Комисије. На састанку Комисије, поред осталог, разговарано је о динамици рада на изради колективне монографије *Словенска терминологија крајем 20. и почетком 21. века* и изради библиографије радова из терминолошке лингвистичке проблематике за поменути период. Поред чланова Комисије, на Симпозијуму су учествовали домаћи и страни филолози из више лингвистичких дисциплина, будући да терминологија представља важан сегмент номенклатуре сваке појединачне науке, дисциплине, па тако и лингвистике у целини.

Скуп је отворен поздравном речју потпредседника Српске академије наука и уметности академика Љубомира Максимовића, а потом су поздравне речи упутили и представници других установа у својству организатора и покровитеља скупа: проф. др Слободан Реметић, редовни члан Академије наука и умјетности Републике Српске, др Миодраг Матицки, потпредседник Матице српске, проф. др Срето Танасић, директор Института за српски језик САНУ, и проф. др Љиљана Бајић у име Савеза славистичких друштава Србије и Међународног комитета слависта. На пленарној седници, којој су председавали академик Предраг Пипер, др Викторија Људвиговна Ивашченко и проф. др Срето Танасић, изложено је седам реферата, у којима су представљена истраживања у области терминологије из седам словенских лингвистичких средина: Украјине, Русије, Словеније, Белорусије, Пољске, Хрватске и Србије.

Другог дана скупа организоване су две паралелне секције, уобличене у два преподневна и два послеподневна блока. Након сваког блока предвиђена је и реализована петнаестоминутна дискусија. У оквиру прве секције изложено је деветнаест реферата, у којима су обрађивани проблеми из лингвистичке терминологије у словенским језицима, затим представљене анализе термина из разних области знања и стваралаштва из угла етимологије, историјског развоја и савременог стања, анализирана практична питања упоредне и вишејезичне терминологије и терминографије. У оквиру друге секције, изложено је деветнаест реферата, у којима су обрађене теме везане за место термина у лексичком систему словенских језика, упоредно изучавање терминолошких система, израду терминолошких електронских база и портала, као и израду терминолошких речника.

Током трећег дана скупа паралелне секције подразумевале су преподневни и један послеподневни блок (само у првој секцији), након којих је, такође, организована петнаестоминутна дискусија. У оквиру прве секције изложено је дванаест, а током друге секције седам реферата. У рефератима су обрађиване теме које се односе на функционалну раслојеност терминолошког израза, затим питање терминологије у језицима специјалне намене, проблем интернационализације и национализације у терминологији словенских језика итд. С обзиром на славистичку природу скупа, теме реферата, као што је било очекивано, у првом реду биле су посвећене дескриптивним, нормативним и компаративним аспектима словенске терминологије данас и у њеној историји.

Радови представљени у овом зборнику одражавају главне токове у којима се у словенском свету данас развија терминологија схваћена у два основним значењима – као 1) уређен систем специјалних лексичких јединица у служби одређене науке, струке, духовности, уметности и сл. и као 2) аутономна лингвистичка дисциплина која се бави изучавањем термина као

јединица термилошког система. Садржај зборника чине радови који су груписани у оквиру следећих целина: *I. Поглед на развој термилошких и термилографских израживања у словенским језицима. Правци у терминологији, II. Терминологија и речници, III. Грамаичка и лингвистичка терминологија, IV. Стандардизација терминологије у прошлости и садашњости. Термини и књижевнојезичка норма, V. Термин и лексички систем, VI. Функционална слојеност термилошког израза – научна, стручна (професионална) терминологија и специјална лексика духовне и материјалне културе народних говора, и, као последње поглавље, VII. Електронске термилошке базе података и њихова примена у терминологији, термилографији и лексикографији. Термилошки сајтови и портали.*

Овај симпозијум била је zgodна прилика да се сагледа српска терминологија у ширем словенском лингвистичком контексту, да се погледа оно што је досад урађено и оно што још треба урадити. С друге стране, учешће великог броја домаћих лингвиста на скупу и објављивање њихових радова у овом зборнику омогућује да се српска лингвистика у пољу терминологије на ваљан начин представи широј словенској публици.

Уредници

CZY NAUKOWCY Z KRAJÓW SŁOWIAŃSKICH LUBIĄ TERMINY-METAFORY?

Mariusz Górnicz*

Terminy-metafory są bardzo popularne w terminologii anglojęzycznej, jednak w badanych przez autora tekstach polskich artykułów naukowych z dziedziny medycyny terminy metaforyczne występują o wiele rzadziej i zwykle towarzyszą im kwalifikatory podkreślające ich obcość, np. *tzw.* Autor klasyfikuje odpowiedniki angielskich terminów-metafor w badanych tekstach polskich (są to: terminy niemetaforyczne, skrótowce angielskie, zapożyczone terminy angielskie), a następnie przeprowadza wstępne porównanie odpowiedników wybranego angielskiego terminu-metafory w różnych językach słowiańskich.

Słowa kluczowe: termin-metafory, termin analityczny, tłumaczenie terminów, języki słowiańskie

Bodźcem do napisania niniejszego artykułu była obserwacja pewnej niechęci do używania terminów o charakterze metaforycznym w polskich tekstach medycznych. Artykuł podsumowuje i rozwija tezy przedstawione we wcześniejszych opracowaniach (Górnicz 2012; Górnicz 2015), w których podjęto próbę opisanie zjawiska, które można określić jako wyrażaną środkami tekstowymi niechęć wobec używania w tekstach naukowych terminów o charakterze metafor.

Termin analityczny

W celu lepszego odgraniczenia kategorii terminów zawierających człony metaforyczne od terminów nazywających cechy pojęcia w sposób nieobrazowy należy wprowadzić pojęcie terminu analitycznego. Termin analityczny to termin, który zawiera tylko terminoelementy (wyrazy i morfemy) wskazujące w sposób niemetaforyczny na istotne cechy pojęć danej dziedziny wiedzy specjalistycznej (Musiołek-Choiński 1986). „Niemetaforyczny” oznacza m.in., że znaczenie danego terminoelementu jest stałe i dobrze ugruntowane w terminologii danej dziedziny.

Przykładem terminu analitycznego używanego w medycynie jest wirusowe zapalenie gardła. Poszczególne człony tego terminu wskazują na umiejscowienie

* Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska; mgornicz@uw.edu.pl

choroby (gardło), charakter zaburzenia zdrowia (zapalenie) i przyczynę choroby (wirus). Elementy znaczące terminów analitycznych pojawiają się w ich definicjach, a w terminach są połączone ze sobą tak, że można odtworzyć ten fragment definicji, którego są częścią; tym samym terminy analityczne charakteryzują się przejrzystością (PN-ISO 704 2012: 45).

Charakter metaforyczny/nie metaforyczny danego elementu terminu należy ustalać w perspektywie synchronicznej: istnieje wiele elementów terminów, które pierwotnie były używane w języku ogólnym lub w terminologii innej dziedziny wiedzy specjalistycznej i stały się częścią pewnego systemu terminologicznego jako metafory, lecz z upływem czasu przestały być odbierane jako takie. Wyraz *zapalenie* jest nadal używany w języku ogólnym w znaczeniu ‘sprawienie, że jakiś przedmiot, np. papieros, zaczyna się palić’, np. zapalenie papierosa, ale to znaczenie, wynikające bezpośrednio z kategoriałnego znaczenia przedrostka perfektywnego *za-* i znaczenia rdzenia *-pal-*, nie jest wyczuwane w terminie medycznym *zapalenie*. Z tego przykładu wynika kolejna, a być może najważniejsza cecha terminoelementów tworzących terminy analityczne: ich znaczenie specjalistyczne jest synchronicznie znaczeniem podstawowym, a ewentualne znaczenia w języku ogólnym, jakie mogą mieć, nie wpływają na znaczenie specjalistyczne.

Przeciwieństwem terminów analitycznych są przede wszystkim terminy zawierające elementy metaforyczne, np. w medycynie *objaw zachodzącego słońca* oraz *zimne aglutyniny*. Objaw zachodzącego słońca opisuje w sposób obrazowy położenie gałek ocznych będące wynikiem porażenia spojrzem w górę. *Zimne aglutyniny* to nazwa substancji obecnych we krwi, które ulegają przemianom w temperaturze pokojowej (a nie w temperaturze ludzkiego ciała). Dokładniejsza analiza tych dwóch terminów pozwala na wyciągnięcie wniosku, że „zachodzące słońce” to przykład typowej dla metafory zmiany domeny (gałki oczne to słońca, linia powiek dolnych to horyzont), natomiast w drugim przypadku mamy do czynienia z metonimią (podstawienie okoliczności aktywności substancji za substancję). Nie zmienia to faktu, że oba terminy wyrażają treść oznaczanych przez nie pojęć w sposób obrazowy, niebezpośredni: ich definicje nie zawierają członów, które wskazaliśmy jako metaforyczne/metonimiczne. Ponadto znaczenie terminologiczne elementu *zimny* w omawianym terminie, tj. ‘związany z temperaturą pokojową’ nie jest stałe w terminologii medycznej i np. w terminie *zimna polipektomia* człon *zimny* znaczy ‘bez elektrokoagulacji’. Inne są też w obu przypadkach elementy o znaczeniu antonimicznym: *ciepłe aglutyniny* i *polipektomia na gorąco*.

Do kategorii terminów nieanalitycznych należy także zaliczyć terminy z członami nieistotnymi dla znaczenia pojęcia, np. terminy eponimiczne, terminy zawierające symbole, takie jak *prawo Maxwella*, *cukrzyca typu I*, gdyż elementy *Maxwell* oraz *typ I* nie mają bezpośredniego (wyrażonego tymi samymi lub synonimicznymi jednostkami języka) odzwierciedlenia w definicjach.

Podział terminów na analityczne i nieanalityczne ma zasadniczo charakter dychotomii, gdyż stwierdzenie wśród elementów terminu nawet jednego członu pochodzącego spoza zbioru elementów charakterystycznych dla danej terminologii dziedzinowej automatycznie kwalifikuje ten termin do kategorii nieanalitycznych. Wydaje się jednak, że dopuszczenie stopniowości tej kategorii jest przydatne np. do celów porównań terminów wielowyrzawowych lub porównań terminów synonimicznych odnoszących się do tej samej definicji pojęcia. W dalszej części tekstu pewne terminy będą określane jako bardziej lub mniej analityczne od innych.¹

Obserwacja

Terminologia medyczna, zwłaszcza angielska, zawiera wiele terminów o charakterze metaforycznym, np. *implant survival* (dosł. ‘przeżycie protezy’), *natural killer cells* (dosł. ‘komórki naturalni zabójcy’). W pierwszym z nich czas sprawnego funkcjonowania protezy np. stawu biodrowego w organizmie człowieka jest przyrównany do życia człowieka, w drugim podobnie pewien rodzaj komórek układu odpornościowego jest opisywany za pomocą odniesienia do przestępstwa odebrania życia innemu człowiekowi.

W badanym przez autora korpusie tekstów naukowych z dziedziny ortopedii i rehabilitacji zaczerpniętych z czasopisma „Ortopedia Traumatologia Rehabilitacja” (tzw. korpus OTR) (Górnicz 2016), a także w wielu innych tekstach medycznych, z jakimi autor pracy miał styczność jako językoznawca bądź tłumacz, terminy-metafory często występują z kwalifikatorami obcości, takimi jak cudzysłów, zwrot *tzw.*, co można zinterpretować jako wyraz pewnej niechęci, zastrzeżeń do wykorzystywania metafory jako środka nominacji. Poniżej pokazano to na kilku przykładach.

Korpus OTR obejmuje wszystkie oryginalne polskie teksty opublikowane w czasopiśmie „Ortopedia Traumatologia Rehabilitacja” w roku 2014 (ogółem 55 artykułów, ponad 125 000 słów). Korpus utworzono i analizowano w programie AntConc 3.4.4w (Windows).

Przykład 1: *implant survival*

Termin *implant survival* odnosi się do czasu (mierzonego w latach) funkcjonowania w organizmie człowieka wszczepionej protezy, np. sztucznego stawu biodrowego.

W korpusie OTR stwierdzono cztery polskie odpowiedniki terminu *implant survival*, które wystąpiły ogółem 29 razy:

¹ Autor dziękuje uczestnikom dyskusji na konferencji w Belgradzie, a w szczególności prof. prof. E. Sorokinie i S. Griniowowi, za zwrócenie uwagi na tę i inne kwestie.

- *przeżycie protezy* (5)
- *przeżywalność* (9)
- *żywołność* (1)
- *biofunkcjonalność* (14).

Już fakt wystąpienia w korpusie aż czterech odpowiedników angielskiego terminu-metafory może świadczyć o braku konsensu co do optymalnego polskiego wykładnika tego pojęcia. Liczebność poszczególnych odpowiedników nie świadczy o ich popularności, gdyż dany wariant mógł być jedynym odpowiednikiem używanym w określonym artykule, w którym to pojęcie było dominantą semantyczną tekstu, podczas gdy w innym mogło być wyrażone innym odpowiednikiem, a jednocześnie mieć mniejsze znaczenie dla tekstu, co przełożyło się na mniejszą liczbę wystąpień.

Wśród tych czterech odpowiedników pierwszy ma charakter metaforyczny i dokładnie odwzorowuje elementy terminu angielskiego. Termin *przeżywalność* jest używany w medycynie w odniesieniu do ludzi (odsetek osób przeżywających zachorowanie lub przeżywających przez określony czas od rozpoznania choroby). Termin *żywołność* również jest używany w języku medycyny w znaczeniu zdolność do życia (*żywołność bakterii*) oraz wykazywanie oznak życia (*żywołność płodu*)), jednak w odniesieniu do protezy można dopatrywać się raczej przeniesienia terminu z dziedziny materiałoznawstwa (*żywołność wyrobu*). W końcu *biofunkcjonalność* to złożenie terminoelementów łacińsko-greckich, a więc typowy termin analityczny.

Z czterech terminów jedynie *przeżycie* był w badanym korpusie opatrywany sygnałami obcości: w dwóch wystąpieniach na 5 ogółem termin był użyty w cudzysłowie.

Podsumowując: tylko jeden z 4 odpowiedników terminu *implant survival* w badanych tekstach polskich ma charakter metaforyczny (jest to zresztą kalka terminu angielskiego). Dwa inne zawierają elementy (*życ-*, *żyw-*) odnoszące się do podstawy metafory wykorzystanej w terminie angielskim, ale są tożsame z terminami o ustalonej pozycji (w innym znaczeniu) w tekstach medycznych i technicznych. Ostatni odpowiednik to „neoklasyczny” termin analityczny.

Przykład 2: *gate control theory*

Termin *gate control theory* (dosł. teoria kontroli bramy/furtki) to nazwa teorii, zgodnie z którą przekazywanie bodźców bólowych pewnymi szlakami nerwowymi z obwodowego układu nerwowego do rdzenia kręgowego można zahamować, gdy są stymulowane pewne inne szlaki nerwowe. Termin angielski zawiera element *gate* (brama/furtka) przeniesiony z domeny „dom”, uwypuklając w ten sposób sedno działania wykorzystujących opisaną wyżej zasadę urządzeń, które stymulując odpowiednie nerwy w obrębie pleców, blokują przepływ bodźców bólowych pewnymi drogami.

Gdy kilkanaście lat temu autor pracy poszukiwał polskiego odpowiednika tego terminu, który wystąpił w tłumaczonym przezeń podręczniku fizjoterapii, specjalista z tej dziedziny zasugerował użycie terminu *teoria kontrolowanego przepustu rdzeniowego*. Człony tego terminu odnoszą się do oznaczanego przezeń pojęcia w sposób niemetaforyczny, bezpośredni: *teoria* to termin ogólnonaukowy, *rdzeniowy* odnosi się do rdzenia kręgowego, a *przepust* to rzeczownik odsłowny, który bywa używany jako termin w takich zestawieniach jak „przepust danych”, lecz przede wszystkim znaczy ‘otwór w nasypie, np. pod drogą, umożliwiający np. przepływ wody, przejazd pojazdów lub przechodzenie ludzi’. O metaforze można mówić w przypadku elementu *kontrolowany*, ponieważ nie odnosi się on w tym przypadku do świadomej bądź interaktywnej regulacji danego parametru lub procesu przez człowieka lub komputer, jednak czasownik *kontrolować* ma bardzo ogólne znaczenie i wydaje się, że jego użycie w analizowanym terminie nie jest odczuwane jako nowatorskie, co pozwalałoby dopatrywać się tu przeniesienia domeny.

W nowszych tekstach, m.in. w czasopiśmie „Ortopedia Traumatologia Rehabilitacja” można znaleźć kilka odpowiedników pozornie bardziej zbliżonych formalnie do terminu oryginalnego: *teoria bramki kontrolnej*, *teoria bramki bólu/bólowej* oraz *teoria bramkowania*. Należy jednak zwrócić uwagę, że odpowiedniki elementu *gate* w tych terminach to nie narzucające się jako ekwiwalenty tłumaczeniowe słowa języka ogólnego *brama* czy *furtka*, ale termin z zakresu logiki (*bramka* jak w *bramka logiczna*), elektroniki (*bramka* jako element tranzystora) lub architektury (*bramka* np. przy wejściu na stację metra) oraz forma gerundialna (*bramkowanie*), która także jest terminem w elektronice i nie występuje w języku ogólnym. Mamy więc do czynienia z transterminologizacją, która jest rodzajem metaforyzacji, ale podstawa metafory nie pochodzi – w przeciwieństwie do terminu angielskiego – z języka ogólnego. Ponadto szyk z przymiotnikiem w postpozycji (*kontrolna*, *bólowa*) także jest typowy dla terminów. Polskie odpowiedniki nadal brzmią bardziej „naukowo”, nie wykorzystują elementów metaforycznych nawiązujących do obrazu świata w języku ogólnym.

Przykład 3: *natural killer cells* (NK cells)

Natural killer cells (dosł. *komórki-naturalni zabójcy*) to komórki układu odpornościowego, które do aktywacji (rozpoczęcia niszczenia „złych” komórek, np. nowotworowych) nie potrzebują sygnałów ze strony innych komórek odpornościowych. W polskich tekstach medycznych praktycznie nie spotyka się innych odpowiedników tego terminu angielskiego niż *komórki NK*. Można to interpretować jako wykorzystanie skrótowca, by uniknąć wprowadzania dosłownego, metaforycznego odpowiednika.

Przykład 4: Terminy z przyrostkiem *-ing* – metaforyczność jako przyczyna zapożyczenia

Słowa z przyrostkiem *-ing* to bardzo rozpowszechnione zapożyczenia z języka angielskiego występujące w wielu językach nowożytnych. Wśród nich znajdujemy liczne przykłady terminów, które można określić jako metafory. Takim terminem jest np. *clearing* ('rozliczenia bezgotówkowe między państwami, firmami, przedsiębiorstwami za wzajemną sprzedaż np. towarów i usług, rozliczane na podstawie bilansu płatności'). O jego rozpowszechnieniu świadczy fakt, że jest używany jako zapożyczenie leksykalne (niekiedy w postaci zaadaptowanej, np. *kliring, kliringas*) w nagłówkach 11 z 13 artykułów na różnojęzycznych witrynach Wikipedii w językach posługujących się alfabetem łacińskim lub cyrylicą. Oryginalny termin angielski to forma gerundialna czasownika *clear*, o podstawowym znaczeniu 'czyścić'.

W terminologii przetwórstwa ropy naftowej funkcjonuje termin *kraking* (ang. *cracking*), o znaczeniu 'obróbka nafty i jej frakcji w wysokiej temperaturze w celu otrzymania produktów o mniejszej masie cząsteczkowej w wyniku rozerwania wiązań między atomami węgla'. Oryginalny termin angielski pochodzi od wyrazu *crack*, o znaczeniu 'pękać, łamać się, łamać'. Zapożyczenia są wyrazami hasłowymi w 29 na 30 artykułów w Wikipedii na temat *cracking* w językach używających alfabetu łacińskiego lub cyrylicy.

Oba terminy w języku angielskim to neosemantyzmy będące wynikiem metaforycznego „przefiltrowania” znaczenia podstawy metafory. Fakt ich zapożyczenia można interpretować jako wynik trudności ze znalezieniem lapidarnych odpowiedników niosących to samo znaczenie.

Odminną sytuację obrazuje termin *jogging*, oznaczający w wielu językach bieganie w stosunkowo wolnym tempie w celach rekreacyjnych. W języku angielskim to znaczenie jest w tym przypadku podstawowe (wyraz *jog* ma obecnie kilka innych znaczeń prawdopodobnie nieodczuwanych jako powiązane ze znaczeniem „biegowym”), a przejście tego wyrazu przez użytkowników innych języków jest związane z mniejszym rozczłonkowaniem pola semantycznego „biegać” w innych językach.

Analiza wielojęzyczna

Powyższe omówienie wybranych terminów metaforycznych z przyrostkiem *-ing* było wstępem do bardziej rozbudowanej analizy odpowiedników angielskich terminów-metafor w językach słowiańskich. Pojęcie *odpowiednik* można rozumieć na dwa sposoby:

1. Jako ekwiwalent tłumaczeniowy – termin utworzony w celu nazwania pojęcia wyrażonego już terminem w innym języku, ale nie w języku-biorcy (tzw. wtórna nominacja terminologiczna [Sager 1990]),

2. Jako oznaczenie pojęcia specjalistycznego w danym języku utworzone niezależnie od analogicznych terminów w innych językach.

W obu przypadkach wykrycie, że angielskim terminom metaforycznym odpowiadają terminy niemetaforyczne, byłoby dowodem na istnienie różnic preferowanych technik nominacji terminologicznej. Gdyby analizowane terminy rozpatrywać jako odpowiedniki tłumaczeniowe, należałoby przyznać, że twórcy terminów w krajach słowiańskich są świadomi tych różnic.

W celu wybiórczej analizy omawianego problemu porównano odpowiedniki wspomnianego wcześniej terminu *natural killer cells* w językach słowiańskich na podstawie artykułów na witrynie Wikipedia (spis artykułów podano w bibliografii). Wybór jednostki terminologicznej do porównania był podyktowany faktem wyraźnego unikania dosłownego odpowiednika tego terminu w tekstach polskich, które autor badał wcześniej, oraz zakładaną łatwością utworzenia jego dosłownych odpowiedników w językach słowiańskich (istnieniem w nich odpowiedników poszczególnych słów). Wybór źródła wynikał z możliwości łatwego dostępu do różnojęzycznych artykułów na ten sam temat. Należy jednak pamiętać, że ta internetowa encyklopedia jest przeznaczona dla tzw. szerokiego grona odbiorców, toteż należy oczekiwać, że autorzy haseł stosują zabiegi charakterystyczne dla tekstów popularnonaukowych, w tym np. uproszczenia terminologiczne, obejmujące m.in. używane bardziej obrazowych określeń. Wyniki porównania mogą więc nie być miarodajne dla tekstów specjalistycznych, jednak tym większe znaczenie będzie miało ewentualne stwierdzenie preferencji dla odpowiedników niemetaforycznych.

Znaleziono 9 artykułów na temat *natural killer cells* w wersjach Wikipedii stworzonych w językach słowiańskich (stan na 15 IV 2016).

We wszystkich artykułach analizowano następujące parametry jakościowe i ilościowe:

- tytuł artykułu,
- określenia pojęcia wymienione w pierwszym zdaniu artykułu (pierwsze zdanie ma charakter definicji),
- określenia pojęcia występujące w całym tekście artykułu i liczba ich wystąpień
- procent wystąpień określeń pojęcia o charakterze metaforycznym w stosunku do ogólnej liczby określeń pojęcia *natural killer cells* w całym tekście.

Przykład analizy tekstu przedstawiono na poniższej rycinie, a wyniki analizy zebrano w tabeli.

Рис. 1 Istotne elementy analizowanych artykułów (tytuł, terminy w pierwszym zdaniu artykułu, wystąpienia terminów w tekście – objaśnienia na rycinie). Fragment artykułu ze strony https://sr.wikipedia.org/wiki/Ћелије_убице.

Чланак
Разговор
Испит

Чланј
Уредн
Историја
Програма

Ћелије убице

Из Википедије, слободне енциклопедије

Ћелије убице или **НК ћелије** (енгл. *Natural killer cells*) су посебна група ћелија које имају улогу у одбрани организма против вируса и туморских ћелија. Ћелије убице спадају ниу Б нн у Т ћелијоците већ припадају неспецифичном имунитету. ^[1]

Садржај [сврши]

- 1 Изглед и грађа
- 2 Механизам дејства
- 3 Види још
- 4 Референце
- 5 Литература
- 6 Спољашње везе

Изглед и грађа [уреди]

Ћелије убице су крупне мононуклеусе ћелије са великим бројем гранула у цитоплазми. На њиховој мембрани се не налази Т ћелијски рецептор. Ћелијски маркер ћелијоцита ЦД3 (енгл. *CD3*), ити мембрански имуноглобулин Б ћелијоцита (рецептор Б ћелијоцита). У цитоплазматском гранулама налазе се разне цитотоксичне супстанце: перфориин, гранзимин, гранулозини игд. Перфориин стварају отворе у мембрани циљаних ћелија, док гранзини и друге супстанце могу да лизирају ћелије или да изазову њихову апоптозу. Гранулозинин имају и антибиотско дејство тј. могу елиминисати микроорганизме унутар заражених ћелија. Највише су заступљене у крви и слезини. Ове ћелије поседују особину да без додатне активације (чак и у лабораторијским условима) обијашу друге ћелије по чему су добиле и своје име. Од ћелијских маркера користавају ЦД16 и ЦД56 молекуле (енгл. *CD56*, енгл. *CD16* енгл. *CD-cluster of differentiation*), по чему се могу идентификовати.

Механизам дејства [уреди]

НК ћелија испуштају ћелије зарожене вирусима и туморске ћелије путем препознавања аномалија на њиховој ћелијској мембрани, а затим се за њих везују и убијају их. Активност ћелија убице регулише преко активирајућих и инхибирајућих сигнала ^[2] уколико НК ћелија испуштају нормалне молекуле I класе главног хистокompatимног система (ГХК) (енгл. *MHC-1* и *HLA class I*), које користава вештачка ћелија организма (ове ћелије које садрже једно и тробоцити), не долази до њихове активације тј. инхибишу се. Туморске ћелије и ћелије заражене вирусима путем молекула I класе ГХК „презентују“ стране, вирусне антигене (или измењене сопствене антигене), што доводи до активације НК ћелија, тј. лимирања заражених ћелија. Путањем ослобађања токсичних супстанци депонованих у гранулама или активацијом програмирање ћелијске смрти (апоптозе)

Tab.1 Analiza użycia odpowiedników terminu *natural killer cells* w artykułach w językach słowiańskich na witrynie Wikipedia. Liczba wystąpień w tekście równa 0 oznacza, że dany odpowiednik wystąpił jedynie w pierwszym zdaniu tekstu.

Język	Tytuł	Terminy w 1. zdaniu artykułu (o charakterze definicji)	Pe terminów w tekście?	Lista terminów w tekście (metafory)	Liczba wystąpień w tekście	%	% terminów metaforycznych
Български	NK клетка	клетки естествени убийци	4	NK клетка	6	66%	22%
		NK-клетки		клетки естествени убийци „естествени убийци” NK-лимфоцит	1 1 1	11% 11% 11%	
Čeština	NK buňka	NK buňka	1	NK buňka	3	100%	0%
Polski	Komórki NK	komórki NK	1	komórki NK	9	100%	0%
Русский	Естественные киллеры	естественные киллеры, натуральные киллеры	4	естественные киллеры натуральные киллеры NK-клетки NK	1 0 1 18	5% 0% 5% 90%	tytuł + 5%
		Ćelije ubice NK ćelije	2	ćelije ubice NK ćelije	5 4	55% 44%	tytuł + 55%
Slovenčina	NK bunka	NK bunky	1	NK bunky	17	100%	0%
Slovenščina	Naravna celica ubijalka	naravne celice ubijalka NK-celice	2	naravne celice ubijalka NK-celice	6 0	100% 0%	tytuł + 100%
		Ћелије убице НК ћелије	2	ћелије убице НК ћелије	6 4	60% 40%	tytuł + 60%
Український	Природні кілери	природні кілери NK-клітини	2	природні кілери NK-клітини	31 22	58% 42%	tytuł + 58%

² Taką nazwę języka podaje witryna internetowa Wikipedia.

Najważniejsze wnioski wynikające z tabeli są następujące:

1. Odpowiedniki terminów *natural killer cells* / *NK cells* w językach słowiańskich są kalkami terminów angielskich, niekiedy ulegającymi elipsie (*NK-клетки* -> *NK* w tekście rosyjskim, *клетки естественни убийци* -> „*естественни убийци*” w tekście bułgarskim), lub zapożyczeniami hybrydowymi zawierającymi przeniesiony człon *киллер/кілер* i kalkę członu określającego. Bułgarski termin *NK-лимфоцит* również ma swój angielski odpowiednik (niewymieniony wcześniej) *NK lymphocyte*, który jest używany rzadziej niż *NK cell*. Rosyjskie terminy *естественные киллеры* – *натуральные киллеры* różnią się jedynie obecnością rodzimego i zapożyczonego przymiotnika. Nie odnotowano synonimów, które nie nawiązują formą do terminów używanych w języku angielskim.

2. Widoczne są duże różnice częstości występowania terminów metaforycznych w tekstach w poszczególnych językach. Co ciekawe, można zauważyć wyraźną granicę geograficzną: odpowiedniki metaforyczne są rozpowszechnione w artykułach w językach południowosłowiańskich (średnio ok. 60% wystąpień odpowiedników *NK cells* w tych tekstach to terminy-metafory), natomiast prawie nie występują w tekstach w językach wschodnio- i zachodniosłowiańskich z wyjątkiem języka ukraińskiego.

3. W ponad połowie badanych języków poszczególne odpowiedniki o charakterze metaforycznym wystąpiły w tekstach nie więcej niż jeden raz. Daje to podstawy, by sądzić, że opisana wcześniej niechęć do używania terminów zawierających człony metaforyczne w tekstach polskich może zaznaczać się również w tekstach w niektórych innych językach słowiańskich, jednak taka teza wymaga oczywiście dalszych badań.

4. Badania należy przeprowadzić na porównywalnych korpusach tekstów w różnych językach słowiańskich. Badane teksty powinny być napisane przez specjalistów i przeznaczone dla specjalistów, gdyż teksty z witryn popularnonaukowych takich jak Wikipedia mogą zawierać środki wyrazu, które nie są charakterystyczne dla tekstów tworzonych z myślą o wykorzystaniu w układzie specjalista-specjalista, w tym środki zwiększające obrazowość przekazu, takie jak metafora.

5. Poszerzona analiza pozwoli na stwierdzenie, czy autorzy tekstów specjalistycznych w innych językach słowiańskich tworzą odpowiedniki terminów metaforycznych z wykorzystaniem technik opisanych w niniejszym artykule dla tekstów polskich (odpowiedniki analityczne, skrótowce, zapożyczenia formalno-semantyczne, ewentualne sygnały obcości towarzyszące terminom o charakterze metaforycznym).

Temat stosunku do terminów-metafor nie jest często podejmowany w pracach językoznawczych. Wyjątkiem jest kilka artykułów E. Tabakowskiej. W jednym z nich (Tabakowska 2008) autorka wskazuje na pewne wrodzone niedostatki metafor jako środków wyrazu treści specjalistycznych, określając te wady

jako „niepełne rzutowanie”, tzn. takie, które obejmuje tylko niektóre elementy domeny źródłowej (Tabakowska 2008: 22), pisząc dalej „każda metafora wydobywa (...) jedne elementy wykorzystywanych przestrzeni mentalnych i jednocześnie usuwa na dalszy plan (...) inne” (Tabakowska 2008: 25) oraz „metafory są z samej swej natury „niejasne w odczycie”” (Tabakowska 2008: 26). W innej pracy autorka pisze wprost o panującym w polskiej nauce stereotypowym przekonaniu, że „co jest „naukowe”, musi też być śmiertelnie poważne” (Tabakowska 2015: 48) i wskazuje m.in. na fakt, że termin informatyczny *cookie* rzadko bywa tłumaczony jako *ciasteczko*, a o wiele częściej jego odpowiednikami są *pakiecik kontrolny* lub *plik cookie* (Tabakowska 2015: 49). Oba te terminy reprezentują grupy odpowiedników terminów-metafor opisane w tym artykule: *pakiecik kontrolny* to przykład transterminologizacji z języka ekonomii, a *plik cookie* zawiera zapożyczenie formalnosemantyczne.

LITERATURA

- Górnicz 2012: M. Górnicz, *Kulturowe uwarunkowania zapożyczeń terminologicznych*, w: I. Kasperska, A. Żuchelkowska (red.), *Przekład jako akt komunikacji międzykulturowej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 69–86.
- Górnicz 2015: M. Górnicz, *Compression as a Factor behind the Borrowing of English Medical Terminology into Polish*, w: P. ten Hacken, R. Panocová (red.), *Word Formation and Transparency in Medical English*, Cambridge Scholars Publishing, 157–178.
- Górnicz 2016: M. Górnicz, Wyrażenie metatekstowe tzw. i podobne środki tekstowe w artykułach naukowych z dziedziny medycyny, w: M. Górnicz, M. Kornacka (red.), *Spójność tekstu specjalistycznego (2)*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej UW, 6–23.
- Musiołek-Choiński 1986: K. Musiołek-Choiński, *Polskie nazwy chorób. Studium z terminologii medycznej*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- PN-ISO 704:2012: PN-ISO 704:2012 *Działalność terminologiczna – Zasady i metody*.
- Sager 1990: J. Sager, *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam: John Benjamins.
- Tabakowska 2008: E. Tabakowska, *Metafora w języku i „języku nauki”*, w: B. Majewska (red.), *Wielojęzyczność nauki*, Fundacja Nauki Polskiej, Wrocław, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 18–29.
- Tabakowska 2015: E. Tabakowska, *Status metafory w języku naukowym. Oryginał i przekład*, w: A. Duszak, A. Jopek-Bosiacka, G. Kowalski (red.), *Tekst naukowy i jego przekład*, Kraków: Universitas, 37–51.

ŹRÓDŁA

- Teksty w językach słowiańskich na temat *natural killer cells* z witryny Wikipedia.
https://bg.wikipedia.org/wiki/NK_клетка (dostęp 15.04.2016).
https://cs.wikipedia.org/wiki/NK_buňka (dostęp 15.04.2016).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Komórki_NK (dostęp 15.04.2016).

https://ru.wikipedia.org/wiki/Естественные_киллеры (dostęp 15.04.2016).

https://sh.wikipedia.org/wiki/Ćelije_ubice (dostęp 15.04.2016).

https://sk.wikipedia.org/wiki/NK_bunka (dostęp 15.04.2016).

https://sl.wikipedia.org/wiki/Naravna_celica_ubijalka (dostęp 15.04.2016).

https://sr.wikipedia.org/wiki/Ћелије_убице (dostęp 15.04.2016).

https://uk.wikipedia.org/wiki/Природні_кілери (dostęp 15.04.2016).

Mariusz Gornich

DO SCIENTISTS FROM SLAVONIC COUNTRIES LIKE METAPHORICAL TERMS?

Summary

While metaphorical terms are very popular in English-language terminologies, the Polish medical texts investigated by the author were found to contain far fewer metaphorical terms, which were also frequently accompanied by qualifiers emphasising their “alien nature”, such as the phrase *so-called*. This article presents several examples of such treatment of metaphorical terms in Polish texts and provides a listing of the various equivalents in use (non-metaphorical full terms, original abbreviations and acronyms, and original English terms). A tentative comparison of the equivalents of a particular English metaphorical term in Slavonic languages is also carried out to reveal patterns of metaphorical vs. non-metaphorical equivalent use. While being limited to one article per language from a popular-science source, it shows that southern Slavonic languages appear to calque metaphorical terms much more willingly, that there may well be no metaphorical terms used in an entire text and that the non-metaphorical equivalents used can be classified as the types previously listed.

In order to aid further investigation of metaphorical and non-metaphorical terms, the concept of analytical terms is introduced, after K. Musiołek-Choiński (1986). An analytical term contains only such meaningful lexical elements (words or morphemes) that refer directly to the relevant characteristics of the concept underlying the term.

Keywords: metaphorical terms, analytical terms, translation of terms, Slavonic languages